

באמונה הם עושים

מים ראשונים: מוטיב מרכזי בעשיית המשכן, וממנו בעשייה ציבורית בכלל, היא העשייה באמון ובנאמנות. כבר נדרשנו במקצת לנושא זה בדברינו [אלה פקודי המשכן](#) בפרשה זו, אך נראה שעל כגון זה כבר אמרו חז"ל: "כמה דמשכחת ביה - דרוש ביה" (סנהדרין קו ע"ב, שם לגנאי ואנו לשבח), והוסיפו ואמרו. "אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש" (חגיגה ג ע"א).

ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעשי המלאכה פי באמונה הם עושים: (מלכים ב יב טז).¹

בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה: (תהלים לז ג).²

תועבת ה' שפתי שקר ועשי אמונה רצונו: (משלי יב כב).³

שמות רבה נא סימן א – באמונה, ומה עם העודף?

"אלה פקודי המשכן" - כך פתח ר' תנחומא בר אבא: "איש אמונות רב ברכות" (משלי כח כ) - זה משה שנעשה גזבר על מלאכת המשכן.⁴ שנו רבותינו: "אין ממנין שררה על הצבור בממון פחות משנים".⁵ והרי אתה מוצא שהיה משה גזבר לעצמו! ... אלא אע"פ שהיה משה גזבר לעצמו,⁶ הוא קורא לאחרים ומחשב על ידיהם, שנאמר: "אלה פקודי המשכן אשר פקד על פי משה". "אשר פקד משה" לא כתוב כאן, אלא: "אשר פקד על פי משה" - ע"י משה, "ביד איתמר בן אהרן הכהן". עליו נאמר: "ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים" (מלכים ב יב טז). "ולא יחשבו את האנשים" - זה דורו של יואש שהיו עושים באמונה.⁷

... נכנס משה אצל בצלאל ראה שהותיר מן המשכן אמר לפני הקב"ה: ריבון העולם, עשינו את מלאכת המשכן והותרנו מה נעשה בנותר? אמר לו: לך ועשה בהם משכן לעדות. הלך משה ועשה בהן. כיון שבא ליתן חשבון, אמר להם: כך וכך יצא למשכן וביתר עשיתי משכן לעדות, הוי: "אלה פקודי המשכן משכן העדות".⁸

¹ פסוק זה לקוח מהפסטר שבת שקלים - סיפור חיזוק בדק הבית בימי יואש המלך. וחוזר פסוק דומה בחיזוק בדק הבית שנערך בימי יאשיהו המלך כמאתיים שנה לאחר מכן, במלכים ב כב ז: "אף לא יחשב אתם הכסף הנתן על ידם כי באמונה הם עושים". ראו גם הלשון במקבילה בדברי הימים ב לד יב: "והאנשים עושים באמונה במלאכה וכו'". ראו דברינו [הפטר שקלים - בדק הבית](#) בשבת שקלים. פסוקים אלה אינם בפרשתנו, אבל המדרשים שנראה להלן שואלים אותם לפרשה, לתפקידו של משה כגזבר נאמן של מלאכת המשכן, ומשם שאלנו ביטוי זה לכותרת הדף.

² לא נפקד משקמה של העשייה באמונה גם בכתובים. ראו תהלים לג ד: "כי ישר דבר ה' וכל מעשהו באמונה" ובדברי הימים ב יט ט, דברי יהושפט לשופטים שמינה ברחבי הממלכה: "ויצו עליהם לאמר לה תעשו ביראת ה' באמונה ובלבב שלם".

³ כאן מוצג גם הצד השלילי. שפתי שקר הם הניגוד הגמור של עשייה באמונה. כך הוא פשט הפסוק וכן גם נדרש, למשל, במדרש משלי (בובר) על הפסוק: "ולא עוד אלא שקורא אותו הקב"ה תועבה, שנאמר: תועבת ה' שפתי שקר. ועושי אמונה רצונו - זה שנושא ונותן באמונה". אך ראו פירוש המפתיע של אלשיך שמחבר אותם לעניין אחד ודורש גם פסוק זה לטובה: "אפשר כיון שיותר לשנות מפני השלום, כי גם שתועבת ה' שפתי שקר, אך ועושי אמונה על ידי השקר הוא רצונו, שעשה יהיו נאמנים איש את רעהו ואיש את אשתו". כפי שחז"ל מתיירים לשקר או לשנות מפני דרכי שלום (מסכת דרך ארץ פרק שלום הלכה ה). ראו דברינו [דרכי שלום](#) בפרשת פנחס [וקראת לשלום](#) בפרשת שופטים, [שלום בין איש ואשתו](#) בפרשת נשא.

⁴ "וכל הדברים היו מתברכים על ידו לפי שהיה נאמן", מוסיפה המקבילה בתנחומא פקודי סימן ה.

⁵ מסכת שקלים פרק ה משנה ב: "אין פוחתין משלשה גזברין ומשבעה אמרכלין ואין עושין שררה על הציבור בממון פחות משנים חוץ מבן אחיה שעל חולי מעיים ואלעזר שעל הפרכות שאותן קיבלו רוב הצבור עליהן". ובמסכת בבא בתרא ח ע"ב: "תנו רבנן: קופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלושה, נגבית בשנים - שאין עושים שררות על הצבור פחות משנים, ומתחלקת בשלושה - כדיני ממונות". ובהמשך שם: "גבאי צדקה אינם רשאים לפרוש זה מזה". אבל משמע שאם האדם אמין במיוחד, מאמינים גם לאחד.

⁶ ובמקבילה בתנחומא הלשון היא: "אף על פי שהיה משה הצדיק נאמן על פי הגבורה דכתיב (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא".

⁷ הקושיה שהוא מעלה: "והרי אתה מוצא שהיה משה גזבר לעצמו" מתורצת ע"י המקורות שהבאנו בהערה 5 לעיל, שיש אנשים נאמנים מיוחדים וודאי שמישה הוא אחד מהם. אבל זו בדיוק המטרה אליה מכוון המדרש. משה יכול היה לנהל את הקופה בעצמו. משה איננו פחות מדורו של יואש או מבן אחיה שעל חולי מעיים ואלעזר שעל הפרכות. ואע"פ כן הוא קורא לאחרים (לאיתמר) ומחשב יחד איתם. משה נהג כאן לפני משורת הדין וללמד ש"לא כל הרוצה ליטול את השם יטול". ובהמשך מדרש זה בסעיף ב שם: "שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי המקום שנאמר (במדבר לב) והייתם נקיים מה' ומישראל".

⁸ סוף דבר, היה עודף בכספי המשכן וטוב עשה משה ששיתף את איתמר מצד אחד ואת בצלאל מצד שני. וכבר הארכנו לדון במדרשים אלה כאמור בדברינו [אלה פקודי המשכן](#) בפרשה זו. ראו גם דברינו [והייתם נקיים מה' ומישראל](#) בפרשת מטות וכן דברינו [שני משכנות היו](#) בפרשת פקודי. ראו אגב באוצר מדרשים (אייזנשטיין) אל יתהלל, שגם יוסף נחשב למי שעשה באמונה ולא עוד אלא כלפי פרעה. שמכל הכסף הרב שצבר במצרים בשנות השבע ומילא בהם שלושה מגדלים מלאים כסף: "כולם נתנם לבית פרעה ולא נתן לבניו אפילו חמישה כסף. ומפני מה? מפני שעשה באמונה, שנאמר: ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה (בראשית מ"ז). (אבל ביציאת מצרים, משם לקחו בני ישראל אוצרות אלה בשכר עבודתם, ראו דברינו [וינצלו את מצרים](#)).

מסכת בבא בתרא דף ט עמוד א – גם אדם נאמן ייתן חשבון

תנו רבנן: אין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה, ולא בהקדש עם הגזברין, ואף על פי שאין ראייה לדבר - זכר לדבר, שנאמר: "ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים" (מלכים ב יב טז). א"ר אלעזר: אף על פי שיש לו לאדם גזבר נאמן בתוך ביתו - יצור וימנה, שנאמר: "וַיִּצְרוּ וַיִּמְנוּ" (שם שם יא).⁹

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי שמות יד לא – שכר האמנה - רוח הקודש

"וויאמינו בה' ובמשה עבדו" - גדולה אמנה לפני מי שאמר והיה העולם.¹⁰ שבשכר אמנה שהאמינו זכו ששרת עליהן רוח הקודש ואמרו שירה, שנאמר: "וויאמינו בה' ובמשה עבדו" – "אז ישיר משה ובני ישראל". ר' נחמיה אומר: מנין שכל העושה מצוה אחת באמונה לפני מי שאמר והיה העולם, כדיי הוא שתשרה עליו רוח הקודש ויאמר שירה? שכן מצינו באבותינו שבשכר אמנה שהאמינו זכו ששרת עליהן רוח הקודש ואמרו שירה, שנאמר: "וויאמינו בה' ובמשה עבדו" – "אז ישיר משה ובני ישראל".¹¹

מדרש תנאים לדברים לב מ – למה נצרך הקב"ה לשבועה?

"כי אשא אל שמים ידי" מלמד כשברא הקב"ה את עולמו לא בראו אלא במאמר, שנאמר: "בְּדָבָר ה' שָׁמַיִם נִעָשׂוּ וַיִּבְרָא פָּנָיו כָּל צְבָאָם" (תהלים לג ו). ומי גרס לו להישבע? מחוסרי אמונה עושין אותו להישבע, שנאמר: "כי אשא אל שמי ידי" ואין נשיאה אלא שבועה, שנאמר (תהלים קו כו): "וישא ידו להם".¹²

דברים רבה פרשת עקב פרשה ג – אמונתו של בשר ודם

"האל הנאמן" רבותינו אומרים: מאמונתו של בשר ודם אתה יודע מה אמונתו של הקב"ה. מעשה ברבי פנחס בן יאיר שהיה דר בעיר אחת בדרום והלכו אנשים להתפרנס שם.¹³ והיו בידם שתי סאים של שעורים והפקידו אצלו, ושכחו אותם והלכו להם. והיה רבי פנחס בן יאיר זורע אותן בכל שנה ועשה אותן גורן וכונסן. אחר שבע

⁹ כך גם במשנה בשקלים שהבאנו בהערה 5 לעיל וכך גם מובא להלכה ברמב"ם הלכות מתנות עניים ט ה: "הקופה אינה נגבית אלא בשניים ... ומותר להאמין לאחד המעות של קופה". ובשולחן ערוך יורה דעה רנו ג: "הקופה אינה נגבית בפחות משנים ... אבל לאחר שנגבית, אחד נאמן עליה להיות גזבר". מנגד, עומדים דבריו של רבי אלעזר וגם דברי המדרש לעיל "והייתם נקיים מה' ומישראל". ראו שוב בשולחן ערוך שם סימן רנז סעיף ב: "ואין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה, ולא בהקדש עם הגזברים, שנאמר: ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה, כי באמונה הם עושים (מלכים ב יב טז)". מעיר על כך הרמ"א בשם הטור: "ומכל מקום כדי שיהיו נקיים מה' ומישראל, טוב להם ליתן חשבון". ובמשפטי שבועות לרב האי גאון חלק א שער שבועות היסט: "וגם הממונה על הצדקה ועל ההקדש ראוי לו לדקדק ולסלק עצמו מן החשד". נראה שיש כאן התנגשות של שתי נקודות מבט ואולי גם של ערכים (כפי שהרב עמיטל ז"ל היה אומר: "מבחן ערכים"). מצד הציבור, אל להם לחשוך בעושים באמנה וראוי שיכבדו אותם על בסיס הפסוקים בספר מלכים בפרשת בדק הבית: "כי באמונה הם עושים". אך מצד עושי האמנה עצמם, מן הראוי שידקדקו על עצמם ולא "יטלו את השם". ולכאורה, נראה שדמותו ומעשיו של משה בפרשתנו מכריעים לכיוון ברור שהרי מי לנו גדול ממשה. אבל לא כך מובא להלכה. ובוודאי לא אנו שנפסוק. וכל עושי אמונה וכל ציבור שהם משרתים, ינהגו כהבנתם. ולגבי הלשון "ויצורו וימנו", ראו במפרשים על הפסוק (רד"ק ודעת מקרא בפרט) שהוא או מלשון צ"ר היינו ארזו (צררו) את הכסף בחבילות ושקלו ורשמו משקל כל צרור (חבילה), או שהוא מלשון צ"ר או שמא יצ"ר, היינו שטבעו את הכסף והזהב בחותם (המלך או המקדש) מה שנתן להם זיהוי וערך נוסף של עובר לסוחר. ראו גם המפרשים על הפסוק בדברים יד כה "וצרת הכסף בידך", שיטת ר' ישמעאל ושיטת ר' עקיבא שם.

¹⁰ המקרא מנוקד ולפיכך אמנה הוא אמונה בכתוב חסר, כך לפחות במקור במלכים ב יב שהבאנו לעיל. בספרות חז"ל שכלל איננה מנוקדת, קשה לדעת עם "אמנה" היא "אמונה" בכתוב חסר, או אִמְנָה במשמעות של אמון ונאמנות (הסכס, חוזה) כשימוש בלשון ימינו, שגם לו יש מקור במקרא באמנה המוזכרת בספר נחמיה י א: "ובכל זאת אִנְחָנוּ לְפָתִים אִמְנָה וְלִתְבִיבִים וְעַל הַחֲתוּם וְכוּ", או אולי כבר באסתר ב כ: " ... כִּאֲשֶׁר הִיְתָה בְּאִמְנָה אֶתוֹ". (ויש גם "אמנה" במונח של הודאה, כמו אמנם, ראו בראשית כ יב – דברי אברהם לאבימלך, ויהושע ז כ – דברי עכן ליהושע). עכ"פ, להלן בדברינו נזכיר "אמונה" או "אמנה" לחילופין ובמשמעות הכפולה של שורש זה: גם להאמין וגם אמין, גם באמונה וגם בנאמנות. אמן.

¹¹ מדרשים רבים יש לנו על הקשר בין אמונה לשירה ומקור מרכזי הוא כמונח שירת הים, בחיבור הפסוקים של סוף פרק יד ותחילת פרק טו (שמי שקבע את החלוקה לפרקים הפריד ביניהם), הפותחים במילים: "וויאמינו בה' ובמשה עבדו: אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת וכו'. אבל אין לוקחים את החיבור הנאה הזה לחיי יום-יום? הרי לא בכל יום ובכל יום תהיה קריעת ים סוף (או לחילופין החיבור בין אמונה או אמנה לשירה לעתיד לבוא, שמות רבה כג ה ועוד רבים)? התשובה היא: עשייה באמונה של מצווה אחת! ראו גם לשון מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה ו: "אז ישיר משה ובני ישראל ... ר' נחמיה אומר: כל המקבל עליו מצוה אחת באמנה, כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקדש וכו'". "כל המקבל" - עפ"י מכילתא דרבי ישמעאל, "כל העושה" - עפ"י מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי. וכבר אמרו חכמים בגמרא קידושין מ ע"א: "מחשבה טובה (הקב"ה) מצרפה למעשה". ועוד אמרו שם: "אפילו חשב אדם לעשות מצוה, ונאנס ולא עשה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשה". וגם אמרו שם: "מחשבה שעושה פרי - הקב"ה מצרפה למעשה, מחשבה שאין בה פרי - אין הקב"ה מצרפה למעשה".

¹² עשייה באמונה היא המשך עשיית העולם ובריאתו. אם במדרש הקודם למדנו "שכל העושה מצוה אחת באמונה לפני מי שאמר והיה העולם, כדיי הוא שתשרה עליו רוח הקודש" וכביכול חלק ממעשה הבריאה, כאן בדיוק ההפך. מי שאין מעשיו באמונה, גורם כביכול לקב"ה לחזור ולהישבע ללא צורך (שבועת שוא?) שהוא שברא את העולם. וזה יביאנו אל המדרש הבא.

¹³ לעבוד או לעסוק בסחורה.

שנים הלכו אותם החברים לשם לתבוע אותם ליתן להם. מיד הכיר אותם ר' פנחס בן יאיר, אמר להם: בואו וטלו אוצרותיכם מאצלי! הוי, מאמונתו של בשר ודם אתה יודע אמונתו של הקב"ה.¹⁴

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פיסקא י עשר תעשר – מעשרות כאמונה

"בְּטַח בְּה' וְעִשְׂה־טוֹב שְׁכָן־אֶרֶץ וְרַעַה אֲמוֹנָה" (תהלים לו ג). ר' חגי בשם ר' יצחק מסריס הדין קרייא: ¹⁵ עשה טוב ובטח בה'. להגרונמוס¹⁶ שיצא לְשַׁעַר את המידות, וראה אותו אחד והתחיל מיטמן מלפניו. אמר לו: מה לך מיטמן מלפני? שְׁעַר מדותיך ואל תתירא! זהו שכתוב: "עשה טוב ובטח בה" ¹⁷. שכן ארץ - תיעשה שכינה של ארץ, הוי זורע הווי נוטע. "ורעה אמונה" - רעה אמונתן של אבות, "עיני בנאמני ארץ" (תהלים קא ו).¹⁸

מדרש תנחומא פרשת וילך סימן ב – מעשה באמונה מכריע לכף זכות

ועל כן יבין וישכיל כל אדם בדעתו ושכלו להגות בתורה יומם ולילה ... ובמעשים טובים, כי כל העולם כולו נידון בכל יום ועל ידו אדם אחד יזכה העולם או יתחייב ... אם יבוא אחד ויעבור עבירות שהכריע העבירות על הזכויות ונמצא העולם מתחייב על ידו. ואם שקולין העונות כנגד הזכויות ובא אחד ועשה מצוה אחת, הזכויות מכריעין על העונות, אשריו שמזכה את העולם. ואם לא למד כל צרכו? יעשה מעשיו באמונה.¹⁹

מסכת נדה דף ע עמוד ב – עדיין הכל בידי שמים

מה יעשה אדם ויתעשר? אמר להן: ירבה בסחורה, וישא ויתן באמונה. אמרו לו: הרבה עשו כן ולא הועילו! אלא: יבקש רחמים ממי שהעושר שלו. שנאמר: "לי הכסף ולי הזהב".²⁰

מדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור ג – רחמים וסליחות גם למורדים

ר' שמואל בר נחמני עלה מבבל בשביל לשאול שלושה דברים.²¹ מצא את יונתן איש הבירה אמר ליה: ... מאי דכתיב: "לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו" (דניאל ט א), לא היה לו לומר אלא: כי שמרנו תורתו. אמר ליה יונתן: יפה כתיב. בנוהג שבעולם פועל שהוא עושה עם בעל הבית באמונה, והוא נותן לו שכרו, מה

¹⁴ ראו שם שני סיפורים נוספים על חסידותו של פנחס בן יאיר וכבר הארכנו לדון במעשים אלה בדברינו [אמונתו של בשר ודם](#) בפרשת עקב. כאן חשוב להראות שעשייה בנאמנות היא מעין הוכחה או עדות לנאמנותו כביכול של הקב"ה ליתן שכר לעושים באמונה. שם מתחברים הדברים לפסוק: "שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו" (דברים ז ט) ואילו כאן הפסוק המתבקש, שהמדרש לא מביא משום מה, הוא: "כי יִשָּׁר דָּבָר ה' וְכָל מַעֲשָׂהוּ בְּאֱמוּנָה" (תהלים לג ד) שהזכרנו כבר לעיל. עוד מדרשים על השכר שהקב"ה משלם לעושים באמונה, ראו ברות רבה פתיחתות ג: " ... וזך, זה הקב"ה שהוא נוהג עמו במדת ישירות ונותן לו שכרו בעולם הזה כפועל העושה מלאכה עם בעל הבית באמונה", ובחגיגה יד א הקב"ה סולח בגין עושי אמנה.

¹⁵ מסרס היינו משנה את סדר המילים בפסוק על מנת לתת לו מובן חדש. ראו הביטויים: "סרסהו ופרשהו / ודרשהו", "מקרא מסורס", "מסורסת היא הפרשה" וכיוצא באלה.

¹⁶ ממונה על המידות והמשקלות מטעם השלטון. ראו 'אגרדמין' בגמרא בבא בתרא פט ע"א: "תנו רבנן: לא יהיה לך - מלמד שמעמידין אגרדמין למדות, ואין מעמידין אגרדמין לשערים".

¹⁷ לא ברור לאיזה פסוק הוא מכוון כאן. האם הוא "מצטט" את הפסוק שר' יצחק סירס, או שאולי כוונתו לפסוק לג בהמשך הפרק: "סור מרע וְעִשְׂה־טוֹב וְשָׁכֵן לְעוֹלָם", שמדבר על שכינה בארץ עם עשיית הטוב.

¹⁸ הרי לנו שוב הרעיון שעשייה באמונה = יישובו של עולם, כמעשה הבריאה וכנאמנותו של בשר ודם לעיל. הפעם בעשייה באמונה של הקפדה על מידות ומשקלות. ראו דברינו [איפה ואיפה – על מידות ומשקלות](#) בפרשת כי תצא. בעשייה זו מתחבר האדם אל אבות האומה שנקראו ישרים ושכנו בארץ. בפרט אל דמותו של יצחק אבינו, כנדרש בבראשית רבה סד ג: "וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה שכן בארץ - עשה שְׁכוֹנָה בארץ ישראל: הוי נוטע, הוי זורע הוי נציב. דבר אחר: שכן בארץ - שְׁכָן את השכינה בארץ". ראו דברינו [יצחק אבינו](#) בפרשת תולדות, בשבחו של יצחק איש המעשה והחיים בארץ ישראל.

¹⁹ עניין זה שמצווה אחת או עבירה אחת יכולה להכריע את כל העולם לכאן או לכאן, ידוע מרעיון התשובה וימים נוראים. ראו דברינו [לכף זכות](#) ביום הכיפורים. כאן באה העשייה באמונה כאפשרות להכרעה. ויש לשים לב שלא מדובר כאן בעשייה של מצווה, אלא בעשייה באמונה גרידא, של דרך ארץ והוויות ויישוב העולם. אגב, ראו המשך מדרש זה שם שאליהו פוגש אדם שעיסוקו צייד עופות ודגים ואינו יודע תורה, ואליהו מנסה לשכנע אותו בקל וחומר: "ליקח את הפשתן לארוג ולטוות ולקחת הדגים והעופות נתנו לך בינה ודעת, אבל לקנות את התורה לא נתנו לך בינה? וכתיב: כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו". אם אדם יודע לשאת ולתת ולהתפרנס ממלאכה של אמונה, קל וחומר שיידע ללמוד תורה, כך פשיטא לאלהיו ...

²⁰ כאן נושבת רוח אחרת. שבחים רבים נקשרו לראש מי שנושא ונותן באמונה, ראו כדוגמא מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויסע פרשה א: "והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן. מלמד שכל מי שנושא ונותן באמונה ורוח הבריות נוחה הימנו מעלין עליו כאלו קיים את כל התורה כולה". ובגמרא שבת לא ע"א: "בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו: נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה, עסקת בפריה ורבייה וכו'". ושוב במדרש משלי (בבוב) י כ"א: "ועושי אמונה רצונו - זה שנושא ונותן באמונה". אבל האם עשייה באמונה עם כל השבח הזה ומה שראינו במדרש מכילתא לעיל על השירה, (ומדרש תנאים לדברים בגנותם של מחוסרי אמנה), מבטיחים לאדם שכר וגמול? לאו דווקא. עינינו הרואות, אומרת הגמרא, שהרבה עשו כן ולא הועילו (ומנגד מי שעושים עוול ומצליחים)! עדיין זקוק העולם לרחמים ולחמלה.

²¹ זה רבי שמואל בר נחמן מגדולי דרשני ארץ ישראל. נראה שלאחר שקיבל או לא קיבל תשובה לשלוש שאלותיו, בחר להשתקע בארץ ומצא אנשי אמנה להשיח איתם בדברי תורה ומדרש, לשאול שאלות הרבה נוספות וגם ליתן תשובות ודרשות נאות משלו. ראו שם במקור כל שלוש השאלות של ר' שמואל בר נחמן ואנו התמקדנו באחת מהן הקשורה לעניינינו. ראו מים אחרונים 2.

טובה יש לו עליו? ²² ואימתי מחזיק לו טובה, ²³ בשעה שאינו עושה עמו באמונה, ואינו מעכבו בשכרו כלל. ²⁴ לכך כתיב: "לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו". ²⁵

ירושלמי מסכת פאה פרק א הלכה א – עשייה באמונה ללא ציפייה לשכר

רבי אחא בשם רבי אבא בר כהנא: כתיב: "אַרְחַ חַיִּים פֶּן תִּפְלֹס נְעוּ מִעֲגֻלְתֶּיךָ לֹא תִדְעֵנִי" (משלי ה ו) - טילטל הקב"ה מתן שכרן של עושי מצות כדי שיהו עושין אותן באמונה. ²⁶

מדרש תהלים (שומר טוב; בובר) מזמור ט – עשייה בתמימות ובאמונה

.. בקש שלמה לעמוד על עסקי פרה אדומה ... אמר לו הקב"ה: "וכתוב יושר דברי אמת" (קהלת יב), כבר כתבתי לך על ספרי יושר ... עשה בישרות, עשה בתמימות, עשה באמונה. גזירה גזרתי, חוקה חקקתי, ואין להרהר אחריה, שנאמר: "זאת חוקת התורה" (במדבר יט ב). ²⁷

מסכת חגיגה דף יד עמוד א – על חוסר אמנה במשא ומתן כשלה ירושלים

אמר רב קטינא: אפילו בשעת כישלונה של ירושלים לא פסקו מהם בעלי אמנה, שנאמר: "כִּי יִתְפַּשׂ אִישׁ בְּאָחִיו בֵּית אָבִיו שְׂמֵלָה לְכָה קָצִין תִּהְיֶה לָנוּ וְהַמְכַשְׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדְךָ" (ישעיהו ג ו) - דברים שבני אדם מתכסין כשמלה ישנן תחת ידך ... דברים שאין בני אדם עומדין עליהן אלא אם כן נכשל בהן, ישנן תחת ידך. ²⁸ "יִשָּׂא בְיוֹם הַהוּא לְאֹמֶר לֹא אֶהְיֶה חֲבֵשׁ וּבְבִיתִי אֵין לֶחֶם וְאֵין שְׂמֵלָה לֹא תִשְׁמַנִּי קָצִין עִם" (שם פסוק ז) ... לא הייתי מחובשי בית המדרש, ובביתי אין לחם ואין שמלה - שאין בידי לא מקרא ולא משנה ולא תלמוד. ²⁹ ... והאמר רבא: לא חרבה ירושלים עד שפסקו ממנה בעלי אמנה, שנאמר: "שוטטו בחוצות ירושלים וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה אם תמצאו איש אם יש עשה משפט מבקש אמנה ואסלח לה" (ירמיהו ה א) - לא קשיא: הא - בדברי תורה, הא - במשא ומתן. בדברי תורה - הו, במשא ומתן - לא הו. ³⁰

²² די לו שקיבל את שכרו. בעל הבית שוב לא חייב לו שום טובה ואין לו לצפות למתנות חנם. או ההפך, שבעל הבית לא גמל לפועל שום טובה מעבר למה שהיה מגיע לו חלף עבודתו.

²³ הפועל לבעל הבית.

²⁴ בעל הבית מתגמל את הפועל גם אם לא עשה מלאכתו באמונה (לא השלים מלאכתו) ומשלם לו את שכרו ובכך הוא גורם לפועל 'להחזיק לו טובה'.

²⁵ וההמשך שם בדיאלוג בין ר' שמואל בר נחמן ובין רבי יונתן, לאחר שנראה שר' שמואל הפנים את רעיונות הדרשה: "אמר ר' שמואל בר נחמני: ראית מימך מוסרית-אמונית גרידא שאדם לא יצפה לשכר מידי ויעשה את המצוות באמונה, בדומה למאמר חז"ל: "הווי משמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס" (מסכת אבות א ג) או המאמר: "לא נתנו המצוות אלא לצרוף בהם את הבריות" (בראשית רבה מד א). אמירה זו נאמרת שם בהקשר עם מצוות כיבוד אב ואם שאדם מחויב בה גם אם הוא עני המחזר על הפתחים ולכאורה לא התקיימה בו ההבטחה של "מצווה שמתן שכרה בצידה" - "למען יאריכון ימך". ובכך עולה מצוות כיבוד אב ואם על כיבוד הקב"ה: "דתני ר' שמעון בן יוחי: גדול הוא כיבוד אב ואם שהעדיפו הקב"ה יותר מכבודו. נאמר כאן [שמות כ יב] כבד את אביך ואת אמך ונאמר להלן [משלי ג ט] כבד את ה' מהונך. במה את מכבדו? מהונך - מפריש לקט שכחה ופיאה, מפריש תרומה ומעשר ראשון ... ועושה סוכה ולולב שופר ותפילין וציצית, מאכיל את הרעבים ומשקה את הצמאים. אם יש לך - את חייב בכל אילו. ואם אין לך - אין את חייב באחת מהן. אבל כשהוא בא אצל כיבוד אב ואם, בין שיש לך בין שאין לך כבד את אביך ואת אמך אפילו את מסבב על הפתחים". העשייה באמונה היא עשייה ללא ציפייה של שכר (מיד) וללא תנאי. השכר מיטלטל.

²⁶ כך גם בירושלמי קידושין פרק א הלכה ז. הקב"ה מיטלטל שכרם של עושי מצוות ובוחר אותם אם "באמונה הם עושים". אין זו אמירה מוסרית-אמונית גרידא שאדם לא יצפה לשכר מידי ויעשה את המצוות באמונה, בדומה למאמר חז"ל: "הווי משמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס" (מסכת אבות א ג) או המאמר: "לא נתנו המצוות אלא לצרוף בהם את הבריות" (בראשית רבה מד א). אמירה זו נאמרת שם בהקשר עם מצוות כיבוד אב ואם שאדם מחויב בה גם אם הוא עני המחזר על הפתחים ולכאורה לא התקיימה בו ההבטחה של "מצווה שמתן שכרה בצידה" - "למען יאריכון ימך". ובכך עולה מצוות כיבוד אב ואם על כיבוד הקב"ה: "דתני ר' שמעון בן יוחי: גדול הוא כיבוד אב ואם שהעדיפו הקב"ה יותר מכבודו. נאמר כאן [שמות כ יב] כבד את אביך ואת אמך ונאמר להלן [משלי ג ט] כבד את ה' מהונך. במה את מכבדו? מהונך - מפריש לקט שכחה ופיאה, מפריש תרומה ומעשר ראשון ... ועושה סוכה ולולב שופר ותפילין וציצית, מאכיל את הרעבים ומשקה את הצמאים. אם יש לך - את חייב בכל אילו. ואם אין לך - אין את חייב באחת מהן. אבל כשהוא בא אצל כיבוד אב ואם, בין שיש לך בין שאין לך כבד את אביך ואת אמך אפילו את מסבב על הפתחים". העשייה באמונה היא עשייה ללא ציפייה של שכר (מיד) וללא תנאי. השכר מיטלטל.

²⁷ מדרש זה דן בפרשת פרה אדומה (שבשנים לא מעטות נקראת עם פרשת פקודי) ורצונו של שלמה המלך להבין מצווה זו ולא זכה. ראו דברינו **חוקה חקקתי גזירה גזרתי** בפרשת חוקת. מה שחשוב לנושא שלנו הוא שהעשייה באמונה איננה רק מתוך אי ציפייה לשכר והתנתקות מהשאיפה לקבל גמול (מיד), אלא גם אי ציפייה והתנתקות מהרצון להבין כל מצווה. עשייה באמונה היא עשייה גם כאשר אתה לא מבין מה בדיוק תכלית המצווה וטעמה.

²⁸ קצרנו מעט בסוגיה זו. באים לאנשים ואומרים להם: איך אתם נכשלים בדברי תורה פשוטים שצריכים להיות תחת ידו של כל אחד (ראו תנחומא לעיל והערה 19 על אליהו ששאל שאליהו צייד עופות ודגים, כיצד זה אינו יודע תורה). ומה הם משיבים?

²⁹ אנשים אלה עונים: מעולם לא למדתי תורה ואין בידי לא מקרא ולא משנה ולא תלמוד. משמע אנשים אלה לפחות כנים בדבורם. הגמרא שם מסבירה שיכלו לומר: למדתי ושכחתי, אבל הם דוברי אמת ואומרים: מעולם לא למדתי.

³⁰ כיצד יש ליישב את הסתירה בין דברי רב קטינא שגם בשעת ירדתה (כישלונה) של ירושלים, עדיין "לא פסקו מהם בעלי אמנה" ובין דברי רבא שירושלים חרבה משום שפסקו ממנה בעלי אמנה? התשובה: בעלי אמנה בתורה עוד היו, אבל בעלי אמנה במשא ומתן ובהוויות העולם הזה - פסקו. ועל כך חרבה ירושלים. בכך אנו חוזרים לדברי מדרש מכילתא ותנאים לדברים הנ"ל. בלי עושי אמנה עם או בלי שכר, אין קיום לעולם. השוו עם דברי תוספתא מנחות יג כב: "מפני מה חרבה שילה? מפני בזיון קדשים שבתוכה. ירושלם בניין הראשון מפני מה חרבה? מפני עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים שהיה בתוכה. אבל באחרונה, מכירין אנו בהן שהן עמלין בתורה וזהירין במעשרות, מפני מה גלו? מפני שאוהבין את הממון ושונאין איש את רעהו". באהבת הממון ושנאת אחים יש אולי גם "עמל בתורה", אבל אין עוד עושי אמנה במשא ומתן ודרך ארץ ואין קיום למקדש ולאומה.

מדרש זוטא שיר השירים פרשה א – האמנה של עשו³¹

עמד חגי ואמר: האלהים, עוד קיים לה "עוד אחת מעט"³² - זו מלכות עשו שהיה בידו שתי מצות שהאמין באביו ואמר לו "הברכה אחת היא לך אבי" (בראשית כז לח) - זו היא האמנה שהאמין באביו, הוא מה שנאמר: עוד זכות אחת אני נותן לעשיו, שהיה בוכה ומבקש מאביו ואומר לו 'הברכה אחת היא לך אבי' ... שהאמין באביו. מעט - זו היא הצדקה של עשו וכו'.³³

שבת שלום

מחלקי המים

חזק חזק ונתחזק³⁴

מים אחרונים 1: "וכל מי שעוסקים בצרכי ציבור באמונה, הקב"ה ישלם שכרם וכו' " (מתוך "מי שברך" לקהל). אומרים המדקדקים לעוסקים בצרכי הציבור באמונה: קראו היטב את הכתוב כאן! אל תצפו לשכר או אפילו למילה טובה מכל "הקהל הקדוש הזה" שאתם כה טורחים לשרת אותו. רק הקב"ה הוא שישלם שכרם באמונה, בזה ובבא.

מים אחרונים 2: נחזור למדרש תהלים מזמור ג לעיל, על ר' שמואל בר נחמני שעלה מבבל בשביל לשאול שלושה דברים. השאלה הראשונה שלו את יונתן איש הבירה היא מה פירוש הפסוק בשירת דבורה שופטים ה ז: "חָדְלוּ פְּרִזּוֹן בְּיִשְׂרָאֵל חֲדְלוּ עַד שְׁקֵמְתֵי דְבוֹרָה שְׁקֵמְתֵי אִם בְּיִשְׂרָאֵל". תשובת יונתן היא: "העעירות הקטנות שחרבו בימי סיסרא, כיון שעמדה דבורה נעשו אימהות", היינו מטרופולין - עיר ואם בישראל. האם אפשר שזה מקור המילה לשקם? ראו הדף [שקמתי דבורה](#) בדפים הקצרים.

³¹ הנוסח שלהלן הוא שילוב (באחריותנו) משני כתבי היד של מדרש שיר השירים זוטא: כתב יד ניו יורק וכתב יד פרמה 1. ותודה לאיילת לזרובסקי על מקורות אלה.

³² הכוונה לפסוק בחגי ב ו: "כִּי לֹה אָמַר ה' צְבָאוֹת עוֹד אַחַת מְעֵט הִיא וְאֲנִי מְרַעֵשׂ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וְאֶת הַיָּם וְאֶת הַחֲרִבָּה". ראו דרשות על הפסוק הזה בגמרא סנהדרין צז ע"ב, שמות רבה יח יב, דברים רבה א כג, על הציפייה לישועה הקרובה בעקבות עלייתה של רומא היא מלכות אדום המיוחסת לעשו: "א"ר עזריה: מדבר בישועה העומדת לבוא. כיצד? כשהנביא אומר לישראל (חגי ב) עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ וכו'".

³³ אז מי הוא שמקבל שכר על מעשיו באמונה? עשו אחינו התאום, הוא אדום, הוא רומא שהחריבה את המקדש (הוא אח"כ הנצרות וביזנטיון)! מדרש זה נראה כמתכתב עם המדרש ברות רבה פתיחתות ג להסביר את סוד הצלחתה של מלכות רומא בעולם: "ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב, (משלי כ"א) הפכפך דרך איש זר, זה עשו הרשע שהוא מתהפך ובא על ישראל בגזרות: גנבתון, לא גנבנו, קטלתון לא קטלנו, לא גנבת מאן גנב עמך, לא קטלת מאן קטל עמך, קניס להון יזמי להון ארנוגך אייתי גולגלתך אייתי דימוסיך. איש - זה עשו הרשע ... זר, שעשה עצמו זר למילה זר למצות. וזך, זה הקב"ה שהוא נוהג עמו במדת ישרות ונותן לו שכרו בעולם הזה כפועל העושה מלאכה עם בעל הבית באמונה". וזה נושא נרחב שכבר נדרשנו לו בפרשות תולדות ובפרשת וישלח ונדרשו לו רבים וטובים מאיתנו ולא נאריך עוד בזאת. תם הדף ולא נשלם הנושא.

³⁴ מקור הביטוי במקרא הוא במלחמת יואב ואבישי נגד ארם ובני עמון, שמואל ב פרק י פסוק יב: "חֲזַק וְנַתְחַזֵּק בְּעַד עַמְנוּ וּבְעַד עַרְבֵי אֱלֹהֵינוּ וְה' יַעֲשֶׂה הַטוֹב בְּעֵינֵינוּ". לנוסח בסיום חומש בתורה, ראו ערוך השולחן אורח חיים קלט טו: " ... ודע דבקרא לא ימוש ספר התורה הזה מפיך כתיב חזק ואמץ ומזה נהגו לומר למסיים ספר חזק חזק ונתחזק", שמקורו, כך נראה, בגמרא ברכות לב ע"ב: "תנו רבנן, ארבעה צריכין חיזוק ואלו הן: תורה, ומעשים טובים, תפילה ודרך ארץ. תורה ומעשים טובים וכו' ". ואנו מצאנו סיומת זו בדפוסי המדרשים, שהוא כפי הנראה מעשה ידי המעתיקים והמלבה"דים, כמו בסוף מדרש ספרי דברים: "סליק ספרי חזק ונתחזק" וכן בסיום פסיקתא דרב כהנא: "חסלת פסקתא דרב כהנא ברוך הנותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה חזק ונתחזק, אני יהוצדק בר' אלחנן כ' ח' י' שלמתי וסימתי כל הספר מרב כהנא בשישי בשבת בתשעה ועשרים יום לירח אדר שנת חמשים ואחת לפרט לאלף שש". ערב ראש חודש ניסן! ועל"פ, נראה לנו שאין סיום טוב גם לנושא העשייה באמונה, בקריאה: חזק חזק ונתחזק.